

Dr. Dejan Bodul*

Dr. Sanja Grbić**

Dr. Željko Bartulović***

PRAVO NA POŠTENO SUĐENJE I E-PRAVOSUĐE: SISTEMSKA GREŠKA ILI KORAK NAPRIJED U ZAŠTITI PRAVA?

Inovativno tržište i digitalno društvo, kao nova globalna razvojna i tehnološka paradigma suvremenog svijeta, svojim mogućnostima i standardima promijenila je karakter poduzetništva i države određujući njihov novi međuodnos. Posljedično, kumuliranje i ubrzavanje tehnoloških inovacija odlučujuće utječe i na razvoj građanskog sudovanja odnosno e-pravosuđa. Cilj je rada analizirati pravni okvir te značajnije inicijative, prijedloge kao i rješenja za primjenu tehnoloških inovacija u hrvatskom postupovnom pravu. Posebno su razmotrena pitanja svrhe koja se želi postići, implementiranje e – pravosuđa, postojanja adekvatne prethodne analize stanja i potreba i utemeljenost strategija u stvarnim potrebama konkretnog društva, te uključenost svih interesnih grupa u proces njenog formuliranja i usvajanja. Također, analizirana je logika intervencije i struktura postojećih propisa u ovom području, odnosno da li i pod kojim uvjetima e-pravosuđe unosi novu vrijednost u postojeći pravosudni sustav, kao i pitanje njegove uloge i odnosa sa drugim strateškim dokumentima. Analiza postojeće prakse Europskog suda za ljudska prava (dalje: ESLJP) i Suda EU omogućila je formiranje određenih zaključaka u vezi s mehanizmima dosadašnjih učinaka strategija, što je, pored ostalog, poslužilo kao osnov za ponuđene preporuke u završnom razmatranju.

* Katedra za građansko postupovno pravo, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, dbodul@pravri.hr (Republika Hrvatska)

This paper was funded under the project line ZIP UNIRI of the University of Rijeka, for the project ZIP-UNIRI-130-7-20.

** Katedra za teoriju prava i države, filozofiju prava, ljudska prava i javnu politiku, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, sgrbic@pravri.hr (Republika Hrvatska)

*** Predstojnik Katedre za povijest prava i države, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, zeljko@pravri.hr (Republika Hrvatska)

Ključne riječi: *Reforma in statu nascendi*. – *E-pravosuđe*. – *Pravo na pošteno suđenje*.

1. OKVIR ZA RASPRAVU

Nesumnjivo je da živimo u vrijeme brzih socijalnih, ekonomskih pa posljedično i pravnih promjena. U takvim okolnostima pravna norma se često pod utjecajem (politike i laicizma) pojednostavljuje, nekontrolirano razvija dobivajući neželjene osobine pa je za pravnu znanost i praksu značajno pružiti potrebna objašnjenja o položaju prava, o tomu kako se ono tumači, a posebno, kako se u praksi provodi. Stoga u cilju što sveobuhvatnijeg odgovora na samu temu, struktura i koncepcija ovog rada je morala biti prilagođena. Ovaj rad je mogao biti podijeljen na dva dijela, što će se i vidjeti tijekom njegovog čitanja, ali to formalno nije učinjeno. Problematika digitalizacije predmetnih postupaka je veoma specifična i kompleksna te praktično može postati predmet obrade nekog drugog rada ove ili slične vrste, pa je zbog toga svakako nije moguće ovdje u punoj mjeri prikazati.

2. DEFINIRANJE KLJUČNIH POJMOVA

Spomenute systemske i razvojne promjene vezane za novu tehnološku paradigmu zahtijevale su novu koncepciju i strategiju razvoja pravosuđa zasnovanu na tehnologiji kao ključnoj poluzi razvoja. Stoga imajući u vidu kompleksnost i aktualnost problema koji u ovom radu obrađujemo, a radi preciznosti i jasnoće, smatramo značajnim *ab initio* napraviti objašnjenje pojmova „*e-pravosuđe*“ i „*pravo na pošteno suđenje*“.

Vijeće Europe je 2018.¹ usvojilo strategiju i nacrt Akcijskog plana razvoja *e-pravosuđa* za razdoblje 2019.-2023,² naznačujući kako je *e-pravosuđe* mjera kojom se pojednostavljuje i poboljšava pristup pravosuđu, a prekogranični pravni postupci se digitaliziraju.³ U nave-

1 Prije je na snazi bio Akcijski plan za europsko *e-pravosuđe* 2014.–2018. SL C 182, 14.6.2014.

2 Nacrt akcijskog plana za *e-pravosuđe* 2019–2023, 12794/3/18 REV 3.

3 *Exempli causa*, Europski portal *e-pravosuđe* omogućuje subjektima, kao jednu od mogućnosti, da *online* pokreću prekogranične sporove male vrijednosti (Uredba (EZ) br. 861/2007 Europskog parlamenta i Vijeća od 11.07.2007. o uvođenju europskog postupka za sporove male vrijednosti, SL 2007 L 199.) ili

denom kontekstu je bitno spomenuti kako u Republici Hrvatskoj razvijanje komponente *e*-pravosuđa, bilo kroz doprinos razvoju sudske uprave, odnosno kao bitan element samog građanskoga, parničnoga ili izvanparničnoga postupka, predstavlja postupak koji je u odmakloj fazi, ali koji je još uvijek postupak *in statu nascendi*. Veliki potencijal i prednosti „*e*-pravosuđa“ leže u njegovim jedinstvenim karakteristikama. Doktrina naznačuje kako sintagma „*e*-pravosuđe“ u literaturi obuhvaća širok raspon inicijativa, uključujući uporabu elektroničke pošte, *e*-oglasne ploče, podnošenje zahtjeva internetom, pružanje informacija internetom (uključujući sudsku praksu), primjenu video saslušanja i video konferencija, internetsko praćenje registriranja i tijeka predmeta te mogućnost sudaca ili drugih donositelja odluka da elektronički pristupe informacijama.⁴ U svakom slučaju, u posljednjih 10-ak godina urađeno je iznimno puno na poboljšanju regulacijskog okvira u području digitalizacije pravosuđa. Daljnja strategija razvoja, bilo europskog ili nacionalnog modela *e*-pravosuđa, zasniva se na projekciji ciljeva i ulozi informacijskog sektora u pravosuđu uzimajući u obzir postojeće objektivne okolnosti i činjenicu da je država RH članica EU te da samim time ima i određene obveze.⁵ *Exempli causa*, neke od njih proizlaze i iz Europske povelje o korištenju umjetne inteligencije u pravosuđu koju je donio Odbor za učinkovitost pravosuđa Vijeća Europe u Strasbourgu 2018. Naime, uvidjevši rastući utjecaj umjetne inteligencije u suvremenom društvu kao i potencijalne doprinose alata umjetne inteligencije efikasnosti i kvaliteti pravosudnog sustava, Odbor je usvojio imenovanu Povelju definirajući ukupno pet temeljnih načela vezanih za korištenje umjetne inteligencije u pravosuđu (načelo poštivanja načela temeljnih prava; načelo nediskriminacije; načelo kvalitete i sigurnosti; načelo transparentnosti, nepristranosti i poštenja te načelo „pod kontrolom korisnika“).⁶ Nadalje, obveze se javljaju i kao posljedi-

postupke za izdavanje platnih naloga (Uredba (EZ) br. 1896/2006 Europskog parlamenta i Vijeća od 12.12.2006. o uvođenju postupka europskoga platnog naloga, SL 2006 L 399.), u skladu s mjerodavnim sekundarnim zakonodavstvom EU-a.

- 4 *Priručnik o Europskom pravu u području pristupa pravosuđu*, Agencija Europske unije za temeljna prava, Vijeće Europe, Strasbourg 2016, 179 i dr.
- 5 Vid. D. Bodul, „Još o digitalizaciji građanskog pravosuđenja: upravljanje i rad na sudskim predmetima“, *Novi informator*, 6666/2021, 15–17; D. Bodul, „Digitalizacija građanskog sudovanja – između želje i mogućnosti“, *Pravo u gospodarstvu*, 1/2020, 85–105.
- 6 RH kao država članica Europske unije od druge polovice 2018. temeljem ugovora koji je Ministarstvo pravosuđa RH kao naručitelj zaključilo sa zajednicom

ca utjecaja sudske prakse prema čl. 6 Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (dalje: EKLJP)⁷ gdje pravo na internet doživljava skromnu razradu. Naime, iako ESLJP nije dao definiciju e-pravosuđa, jer je u biti riječ o "kvalifikaciji ili pravnom predočenju" koje se neprestano razvija njegovom sudskom praksom, ono podliježe pravilima o pristupu sudu i pravu na pravično suđenje prema čl. 6 EKLJP. To nam ukazuje i predmet *Lawyer Partners a.s. protiv Slovačke* (vidi *infra*).⁸ Nadalje, u praksi Suda EU je potvrđeno kako postupci kojima se može pristupiti isključivo „elektroničkim sredstvima“ nekim osobama mogu onemogućiti ostvarivanje njihovih prava.⁹

Za pravo na pošteno suđenje iz čl. 6 EKLJP možemo reći da je središnje i jedno od najvažnijih prava. Sam njegov naziv glasi Pravo na pošteno suđenje, a u engleskoj varijanti *Right to a fair trial*, odnosno u francuskoj *Droit à un procès équitable*. Međutim, u samom tekstu članka upotrebljava se i izraz pravo na pravično suđenje.¹⁰ Filozofski pojam pravičnosti (*equity*) može se pronaći još u radovima Aristotela,¹¹ preko rimskog prava te pravnim porecima koji su pripadali anglosaksonskoj pravnoj tradiciji s jedne strane te rimsko-germanskoj pravnoj tradiciji s druge. S vremenom je pravo na postupak u sustavima anglosaksonske pravne tradicije postalo konstitutivni element vladavine prava (*rule of law*) i pojma poštenog suđenja (*fair trial*).¹² Stoga su se tvorcima EKLJP, a i sam ESLJP vodili primjerima iz pravnih poredaka anglosaksonske pravne tradicije. Uz nju veliki utjecaj na formiranje

ponuditelja Newton Technologies Adria d.o.o. i Newton Technologies a.s., kao isporučiteljem dana 18.7.2018. već koristi prednosti alata umjetne inteligencije u sektoru pravosuđa.

7 (Europska) Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, (dalje: Konvencija), NN-MU, br. 18/97, 6/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06, 2/10.

8 *Lawyer Partners a.s. protiv Slovačke*, br. 54252/07, 3274/08, 3377/08, 3505/08, 3526/08, 3741/08, 3786/08, 3807/08, 3824/08, 15055/08, 29548/08, 29551/08, 29552/08, 29555/08 i 29557/08, 16.6.2009.

9 U predmetu *Alassini protiv Telecom Italia SpA SEU*, (spojeni predmeti C-317/08 do C-320/08, *Rosalba Alassini protiv Telecom Italia SpA*, *Filomena Califano protiv Wind SpA*, *Lucia Anna Giorgia Iacono protiv Telecom Italia SpA* i *Multiservice Srl protiv Telecom Italia SpA*, 18.3.2010.

10 Vid. više u J. Omejec, *Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda u praksi Europskog suda za ljudska prava – strasbourgški acquis*, Zagreb 2013, 1121–1122.

11 Vid. Aristotel, *Nikomahova etika*, 5. poglavlje, Zagreb 1988.

12 D. J. Galligan, *Due Process and Fair Procedures, A Study of Administrative Procedures*, Oxford 1996, 171–176.

čl. 6 imala je i Francuska deklaracija. Ovdje su vrlo bitni i drugi izvori kao što su Opća deklaracija o ljudskim pravima i Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima.¹³ Danas čl. 6 EKLJP predstavlja najznačajniju odredbu međunarodnog prava kojom se jamči pravo na pošteno suđenje ključno za ostvarenje vladavine prava. ESLJP primjenjuje metodu autonomnog tumačenja kako bi uskladio različite pojmove koji postoje u nacionalnim pravima te osigurao jedinstvenu primjenu konvencijskih pravnih pojmova i standarda. Tumačeći konvencijske odredbe, ESLJP preispituje i utvrđuje postojeće te stvara nove temeljne pravne standarde. To je posebno značajno za čl. 6 jer je ono jedno od prava na koje su se podnositelji najviše pozivali pred ESLJP-om i gdje je utvrđeno najviše povreda te stvorena vrlo opsežna praksa u pogledu njegovog tumačenja. Tako su u sudskoj praksi ESLJP-a stvoreni elementi poštenog suđenja, koji nisu izrijekom navedeni u samom tekstu EKLJP te se i dalje stvaraju novi kao što su primjerice pravo na pristup sudu, načelo jednakosti oružja, pravo na prisutnost suđenju i pravo na usmeno saslušanje, pravo na odvjetnika, pravo na javnu raspravu itd. Sva ta prava stvorena sudskom praksom ESLJP-a imaju jednaku važnost kao i ona unesena u sami tekst konvencije jer se čl. 6 EKLJP odnosi i na građanske i kaznene postupke. Pojam građanskog i kaznenog ESLJP također autonomno tumači te se oni ne poistovjećuju isključivo s poimanjem građanskih i kaznenih predmeta u okviru nacionalnih pravnih sustava država članica EKLJP.

3. PITANJA E-PRAVOSUĐA U PRAKSI EUROPSKIH SUDOVA

U predmetu *Lawyer Partners a.s. protiv Slovačke* podnositelj pri- tužbe, trgovačko društvo (dalje: TD) s ograničenom odgovornošću htjelo je pokrenuti više od 70.000,00 građanskih parnica za naplatu duga. Zbog golemog broja tužbi, TD ih je snimilo na DVD i poslalo sudu zajedno s pismom obrazloženja. Iako je domaći zakon omogućavao podnošenje tužbi na taj način, sud ih je odbio registrirati na osnovu toga što mu je nedostajala potrebna oprema. Žalba Ustavnom sudu

13 U čl. 6 pripremnih materijala uz Europsku konvenciju (*travaux préparatoires*) nalazimo pozivanje na Opću deklaraciju i Nacrt Međunarodnog pakta o ljudskim pravima koji je bio osnova za donošenje Međunarodnog pakta o političkim i građanskim pravima te Međunarodnog pakta o ekonomskim socijalnim i kulturnim pravima.

je odbijena jer je podnesena izvan zakonski propisanog dvomjesečnog roka. ESLJP je napomenuo da bi, u tiskanom obliku, tužbe TD i popratni dokumenti ispunili više od 40 milijuna stranica. U tim se okolnostima odluka TD o sredstvu podnošenja tužbi nije mogla smatrati neprimjerenom. Domaći je zakon omogućavao elektroničko podnošenje tužbi te se TD podnositelja nije moglo kritizirati što je iskoristilo tu mogućnost. Odbijanje suda da registrira tužbu činilo je nerazmjerno ograničenje podnositeljeva prava na pristup sudu.

U predmetu *Tence protiv Slovenije*¹⁴ podnositeljica je podnijela žalbu putem fax-a što je i bilo u skladu s odgovarajućom praksom Vrhovnog suda. Međutim, žalba je odbijena jer podnositeljica nije uspjela dokazati da je žalba doista i zaprimljena. Vrhovni sud je istaknuo kako potvrda o poslanom faksu ne znači da je žalbeni sud doista žalbu i zaprimio. Podnositeljica se pred ESLJP-om pozvala na povredu čl. 6 tvrdeći da joj je zbog strogog tumačenja postupovne odredbe bilo uskraćeno pravo na pristup sudu. ESLJP je ponovio da su stranke odgovorne ukoliko njihovom krivnjom žalba bude podnesena nakon propisanog roka.¹⁵ U ovom predmetu ESLJP je utvrdio kako je podnositelj pravovremeno podnio žalbu koristeći fax uređaje u skladu s nacionalnim postupovnim pravilima. Što se tiče daljnjeg raspolaganja s dokumentima ESLJP je zaključio kako na to nije mogao utjecati podnositelj (hoće li sud isprintati poslane dokumente i funkcionira li fax uopće ispravno). Nadalje, kako su poruke poslane putem fax-a šifrirane podnositeljica nije mogla dokazati da je fax-om doista poslana njezina žalba. Međutim, iako sam sadržaj poslanog dokumenta nije mogao biti utvrđen samo kroz potvrdu o njegovom slanju podnositeljica je uz tu potvrdu, dostavila drugi dan cijelu žalbu putem preporučene pošiljke. ESLJP potvrđuje da je prvenstveno na domaćim sudovima da ocjenjuju relevantnost dokaza.¹⁶ Uzimajući u obzir okolnosti ovog predmeta prema kojima podnositeljica nije bila odgovorna za nepotpunu dostavu njezine žalbe, već sud, slijedi da je na podnositeljicu stavljen neproporcionalni teret dokazivanja dostave žalbe u propisanom roku¹⁷ te da

14 *Tence protiv Slovenije*, presuda, 31. svibnja 2016, br. 37242/14.

15 *Pérez de Rada Cavanilles protiv Španjolske*, presuda, 28. listopada 1998, 28090/95 i *Platakou protiv Grčke*, presuda, 11. siječnja 2001, br. 38460/97.

16 *Schenk protiv Švicarske*, 12. srpnja 1988, br. 10862/84 i *Engel i ostali protiv Nizozemske*, 8. lipnja 1976, br. 5100/71 5101/71 5102/71 5354/72 5370/72.

17 *Pérez de Rada Cavanilles protiv Španjolske*, op. cit.; *Tricard protiv Francuske*, br. 40472/98, 10. srpnja 2001. i *Zedník protiv Republike Češke*, br. 74328/01, 28. srpnja 2005.

joj je time uskraćeno pravo na pristup sudu i došlo do povrede čl. 6 EKLJP.

ESLJP je također proveo istraživanje o rješavanju gorućeg problema duljine trajanja postupaka i povreda koje nastaju zbog nepoštivanja razumnog roka iz čl. 6. Tu je kao jedan od ključnih problema izolirao kašnjenje u prenošenju dokumenata nižeg suda višemu ili odgode u dostavi dokaza. Stoga, istaknuo je kao dobru praksu reforme provedene u Češkoj nakon presude u predmetu *Borankova protiv Republike Češke*.¹⁸ Jedan od uzroka dugotrajnosti postupaka u Češkoj bio je spor prijenos određenih dokumenata. Novi zakon stupio je na snagu u Češkoj 2009. i uveo elektroničko prosljeđivanje podataka uvođenjem mailbox-a za takvu vrstu podataka. Te izmjene parničnog postupka, novim sustavom uručivanja dokumenata, uz ostalo omogućile su da sud može odlučiti u predmetu na samo jednom saslušanju.¹⁹ Također, ESLJP je istaknuo kao primjer dobre prakse ubrzanju trajanja postupaka, sudsku reformu provedenu u Estoniji 2011. Ona se odnosila na tzv. sudske postupke bez papira, obavještajne postupke, pozivanje i prisilna izvršenja koja se provode putem kompjuteriziranog tzv. *case-management* sustava. Taj je sustav omogućio i automatsku raspodjelu predmeta među sucima na temelju njihove specijalizacije, radnog opterećenja, složenosti predmeta i sl.²⁰

Nadalje, uočivši sve veću potrebu za upotrebom elektroničkih dokaza i općenito elektroničkih sustava koji se koriste u pravosuđu zemalja članica, Vijeće Europe je 2019. donijelo Smjernice za elektroničke dokaze u građanskim i upravnim predmetima. Njima se želi ostvariti veće jedinstvo među državama članicama u usvajanju zajedničkih pravila uzimajući u obzir potrebu praktičnosti smjernica prilikom uporabe elektroničkih dokaza u građanskim i upravnim predmetima. Prilikom sastavljanja smjernica u obzir su uzete dobre prakse država članica te je prepoznat i hrvatski sustav *eSpis* koji olakšava komunikaciju između stranaka u postupku i samog suda. Također, uz Hrvatsku prepoznat je i elektronički pravosudni sustav u Litvi (LITEKO) koji smanjuje broj papirnatih dokumenata, omogućavajući strankama u

18 *Borankova protiv Republike Češke*, presuda, 7. siječnja 2003, br. 41486/98.

19 F. Calvez, N. Regis, *Length of court proceedings in the member states of the Council of Europe based on the case law of the European Court of Human Rights*, Council of Europe Publishing, Strasbourg Cedex 2018, 48–49.

20 *Ibid.*, 62.

postupku podnošenje svih postupovnih dokumenata online kao i takvo praćenje cjelokupnog postupka. Smjernice imaju za cilj osigurati specifične izazove koji se odnose na primjenu elektroničkih dokaza, potencijalnu dokaznu vrijednost metapodataka, problematiku jednostavnosti kojom se može manipulirati, mijenjati ili izbrisati elektroničke dokaze i uključenost trećih stranaka (uključujući davatelje usluga od povjerenja) u prikupljanju i zaplijeni elektroničkih dokaza. Također, propisana su tri temeljna načela koja bi trebala olakšati i ujednačiti uporabu elektroničkih dokaza u državama članicama. Prvo načelo objašnjava ulogu stručnjaka koji ocjenjuju važnost elektroničkih dokaza uzimajući u obzir da je u konačnici na sudovima da odrede njihovu dokaznu vrijednost. U drugom načelu ističe se kako elektronički dokazi ne smiju biti niti privilegirani, a niti diskriminirani u odnosu na druge vrste dokaza koji se izvode u postupku. Također, sudovi trebaju imati neutralan pristup prema tehnologiji. To znači kako se treba prihvatiti svaka tehnologija kojom se dokazuje autentičnost, točnost i integritet takvih podataka. S tim u vezi poziva se na praksu ESLJP-a u presudi *Garcia Ruiz protiv Španjolske*²¹ gdje je utvrđeno: „Članak 6. jamči pravo na pošteno suđenje, ali ne određuje pravila o prihvaćanju dokaza niti načinu na koji se oni podnose, stoga je to područje primarno regulirano nacionalnim pravom i odlukama sudova.“ Treće načelo se odnosi na jednakost oružja i jednako postupanje prema strankama u postupku u odnosu na elektroničke dokaze. Postupanje s elektroničkim dokazima ne smije dovesti stranke u nepovoljniji položaj u građanskim i upravnim postupcima. Primjerice, strankama ne bi smjela biti uskraćena mogućnost preispitivanja autentičnosti elektroničkih dokaza ili ukoliko sud dozvoli stranci predaju samo isprintanog elektroničkog dokaza, tada se takvoj stranci ne smije uskratiti mogućnost podnošenja odgovarajućih metapodataka kojima se dokazuje vjerodostojnost isprintanih. U predmetu *Letinčić protiv Hrvatske*²² ESLJP je utvrdio: „Načelo jednakosti oružja ... podrazumijeva da se svakoj stranci u postupku mora dati razumna mogućnost iznošenja predmeta – uključujući njihove dokaze – pod uvjetom da drugu stranu ne dovodi u nepovoljniji položaj.“²³

21 *Garcia Ruiz protiv Španjolske*, presuda, 21. siječnja 1999, br. 30544/96.

22 *Letinčić protiv Hrvatske*, presuda, 3. svibnja 2016, br. 7183/11.

23 *Electronic evidence in civil and administrative proceedings, Guidelines and explanatory memorandum*, Council of Europe, Strasbourg Cedex 2019, 14–16.

Nadalje, u praksi Suda EU je potvrđeno kako postupci kojima se može pristupiti isključivo „elektroničkim sredstvima“ nekim osobama mogu onemogućiti ostvarivanje njihovih prava.²⁴ Sud EU je također napomenuo da nekim osobama ostvarivanje prava koja omogućuje Direktiva o univerzalnoj usluzi u praksi može biti nemoguće ili iznimno teško – posebice osobama koje nemaju pristup internetu – ako se postupku nagodbe može pristupiti samo elektroničkim sredstvima.²⁵ Sud EU je također napomenuo da nekim osobama ostvarivanje prava, koja omogućuje Direktiva o univerzalnoj usluzi u praksi, može biti nemoguće ili iznimno teško – posebice osobama koje nemaju pristup internetu – ako se postupku nagodbe može pristupiti samo elektroničkim sredstvima.²⁶

4. ODABRANA PITANJA E-PRAVOSUĐA U TUZEMNON PRAVU

Analizirajući tuzemnu normu, ispituje se mogu li se kroz upotrebu *e*-tehnologija u sudskim postupcima (parničnim i izvanparničnim) ostvariti bolji indikatori kvalitete samog postupka uz zadržavanje načela koja imaju temelje u klasičnim, višedesetljetnim i provjerenim pravnim standardima.

4.1. Odabrana pitanja *e*-pravosuđa u parničnom postupku

Kada govorimo o parničnom postupku u kontekstu *e*-pravosuđa, doktrina ukazuje kako se pod navedenim podrazumijeva i šira varijanta elektronifikacije cijelog postupka.²⁷ Za sada u Hrvatskoj, za razliku od nekih europskih zemalja, nema primjera elektronifikacije cijelog postupka od podnošenja tužbe/prijedloga do donošenja sudske odluke, odnosno iskustva pokazuju kako se skromnim koracima pristupalo normativnim promjenama koje bi propisivale različite aspekte elektronifikacija parničnog postupka. Stoga Novela ZPP-a iz 2019.²⁸

24 U predmetu *Alassini protiv Telecom Italia SpA* SEU, *op. cit.*

25 Vid. Priručnik o *Europskom Priručnik o Europskom pravu u području pristupa pravosuđu*, *op. cit.*, 54, 117.

26 *Ibid.*

27 S. Aras Kramar, „Rasprava o procesnoj (re)formi: načelo usmenosti vs. načelo pismenosti“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 68/2018, 795.

28 Zakon o parničnom postupku – ZPP, *Narodne novine*, br. 70/19.

čini i daljnji skromni iskorak uređujući dostavu u skladu s novim mogućnostima i obvezama elektroničke komunikacije. Također, zakonodavac uvodi mogućnost održavanja ročišta na daljinu (audio-vizualnim uređajima) (čl. 115). U kontekstu predmeta rada pažnju treba posvetiti i novom modelu revizije. Premda je prvotna ideja bila da se uvede revizija po dopuštenju koja će ujedno biti jedina vrsta revizije predviđena ZPP-om, to se na kraju nije ostvarilo. Na temelju Novele ZPP-a iz 2019, kao rezultat svojevrsnog kompromisa, postoje dvije vrste revizije. U čl. 382. ZPP-a propisana je revizija po dopuštenju, sasvim novi oblik revizije koji hrvatski pravni poredak u trgovačkim i građanskim stvarima do sada nije poznao. U sustavu ZPP-a revizija po dopuštenju propisana je kao pravilo, tj. kao oblik revizije koji se primjenjuje uvijek kada glede toga nešto drugo nije izrijekom propisano ZPP-om. Bit revizije po dopuštenju sastoji se u tome da stranke u sporu mogu podnijeti reviziju protiv presude donesene u drugom stupnju, ako je Vrhovni sud RH dopustio njezino podnošenje (čl. 382). Iznimno, stranke mogu podnijeti reviziju protiv presude u drugom stupnju, bez dopuštenja Vrhovnog suda RH, ali samo u taksativno propisanim sporovima (čl. 382a). Ipak potencijalni problem ovog novog modela revizije je činjenica da revidenti nisu u mogućnosti doći do saznanja o odlukama nižih i viših sudova. Naime, ne postoji zakonska obveza navedenih sudova da svu (svakako treba izuzeti obiteljsko pravne sporove) sudsku praksu objavljuju na mrežnim stranicama odnosno da je na drugi način učine dostupnom. Iz Novele proizlazi da revident mora imati saznanja o svim odlukama sudova RH iz kojih proizlazi nejedinstvenost u primjeni prava. To pretpostavlja da bi strankama na upotrebi trebale biti javne, dostupne i pregledne baze podataka sudske prakse, no takvih baza podataka u ovom trenutku u RH nema.

4.2. Odabrana pitanja e-pravosuđa u domeni zemljišnoknjižnog postupka

Za razliku od stečaja i ovrhe koji su izvanparnični postupci *sui generis*, pitanje elektrifikacije zemljišno knjižnog postupka će biti naznačeno kao pod glava budući da predstavlja klasični imovinsko-pravni izvanparnični postupak. Kao i za parnični postupak, treba istaknuti kako je do vremena pisanja ovog rada postojalo skromno praktično

iskustvo pa nismo u bili mogućnosti predmetne novine analizirati iz njihove praktične perspektive. Naime, reforma zemljišnih knjiga i katastra zemljišta započela je donošenjem Zakona o zemljišnim knjigama koji je stupio na snagu 1.1.1997. te su time stvorene pretpostavke za vođenje podataka o nekretnini u elektroničkom obliku. Novi Zakon o zemljišnim knjigama objavljen je u „Narodnim novinama“, br. 63/19, a stupio je na snagu 6.7.2019. On uvodi daljnja pravila za potpuno elektroničko postupanje u zemljišnim knjigama. Spuštajući se na praktičnu i empirijsku razinu vidimo kako sve navedene izmjene i dopune zakona zasigurno pridonose reformi zemljišnih knjiga, ali pri tome treba imati u vidu da zemljišne knjige bez obzira na to vode li se kao ručno vođene zemljišne knjige ili u elektroničkom obliku, neće u cijelosti ispuniti svoju ulogu u pravnom prometu nekretnina ako se ne ubrza postupak usklađenja zemljišnoknjižnog i katastarskog stanja i unos usklađenih podataka u Bazi zemljišnih podataka (BZP).²⁹ Ipak razvojni proces današnje zemljišne knjige zasigurno još nije završen, a to ne isključuje zemljišni registar koji se temelji na *blockchainu*.³⁰ Štoviše, Europski parlament je 3.10.2018. i 13.12.2018. izdao rezolucije kojima se priznaju distribuirane tehnologije (DLT) i *blockchain* (kao jedna od DLT tehnologija). U navedenim rezolucijama Europski parlament poziva Komisiju da istraži poboljšanje tradicionalnih javnih usluga, uključujući, između ostalog i digitalizaciju zemljišne knjige.³¹

4.3. Odabrana pitanja e-pravosuđa u domeni ovršnog postupka

Od stupanja na snagu prvog Ovršnog zakona iz 1996, preko drugog Ovršnog zakona iz 2010, pa do trećeg Ovršnog zakona iz 2012, uređenje ovršnog sustava, odnosno ovršnog prava Republike Hrvatske doživjelo je oko 25 izmjena. Zbog uočenih poteškoća u primjeni posto-

29 Vid. Lj. Matuško Antonić, „Prikaz novog Zakona o zemljišnim knjigama (vođenje zemljišnih knjiga u elektroničkom obliku)“, *Pravo i porezi*, 7/8/2019, 12–18; J. Čizmič, *et. al.*, *Osnove zemljišnoknjižnog prava*, Maribor 2018.

30 B. Verheye, „Real estate publicity in a blockchain world: a critical assessment“, *European Property Law Journal*, 6/2017, 441–477.

31 Dostupno na mrežnim stranicama: http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2018-0373_EN.html?redirect. Vid. A. Wudarski, T. Josipović, „Kompjutorizacija zemljišnih knjiga u poljskom i hrvatskom pravu“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 65/ 2015, 5–54.

ječeg zakonodavac je u proceduru 2019. uputio novi Ovršni zakon koji za cilj ima i digitalizaciju dijela ovršnog postupka.³² Primjerice, s ciljem pojednostavljenja i moderniziranja ovršnog postupka uvodi se elektronička komunikacija, pa će javni bilježnik dostaviti sudu elektroničkim putem nacrt odluke u strojno čitljivom obliku. Uz navedeno uvode se elektronički obrasci kako bi ovršni postupak bio jasniji i mnoge druge novine. Dakle, cilj je ubrzati postupak vraćanjem ovršnog postupka na temelju vjerodostojne isprave pod nadzor suda uz digitalizaciju postupka i elektroničko podnošenje prijedloga za ovrhu, odnosno e-komunikaciju. Vladajući nacionalni partikularizam u domeni građanskopravne ovrhe, u europskom kontekstu je započeo ustupati mjesto idejama o harmonizaciji ovršne procedure pa su komparacije postale nužni uvjet za uzajamni dijalog i za harmonizaciju nacionalnih sustava ovrhe. *Exempli gratia*, u Republici Sloveniji je cijeli postupak na temelju vjerodostojne isprave ostao u nadležnosti sudova, ali je njegova provedba digitalizirana još 2008, dakle prije 11 godina! Danas u cijeloj Sloveniji, pet sudaca uz pomoć šezdesetak zaposlenika radi na izdavanju preko 200.000 rješenja o ovrshi na temelju vjerodostojne isprave godišnje i odlučuje godišnje o oko 20.000 prigovora protiv izdanih rješenja.³³ Dakle, slovenska iskustva pokazuju da je takav digitaliziran sustav moguće oblikovati i uz zadržavanje formalnog okvira nadležnosti u sudskom postupku. No mišljenja smo da bi, po uzoru na Sloveniju, digitalizacija polučila traženi učinak, potrebna je provedba sveobuhvatne digitalizacije koja bi bila napravljena tako da se digitalizira svaka faza postupka.

Nadalje, Ovršni zakon iz 2012, zajedno sa Zakonom o provedbi ovrhe na novčanim sredstvima³⁴ tvori zakonodavni okvir za provedbu izvansudske ovrhe, koju u najvećoj mjeri provodi Financijska agencija (dalje: FINA). Pritom je bitno spomenuti kako FINA obavlja poslove prodaje nekretnina i pokretnina elektroničkom javnom dražbom u ovršnom i stečajnom postupku te postupku osiguranja temeljem Zakona o izmjenama i dopunama Ovršnog zakona (NN, br. 93/14), koji je stupio na snagu 01.01.2015. te Stečajnog zakona (NN, br. 71/15), koji je stupio na snagu 01.09.2015. Slijedom navedenog, FINA

32 Ovršni zakon, *Narodne novine*, br. 112/12–131/20, dalje: OZ.

33 A. Uzelac, M. Bratković, „Certificiranje nespornih tražbina u domaćem i porredbenom pravu“, *Zbornik Aktualnosti građanskog procesnog prava – nacionalna i usporedna pravnoteorijska i praktična dostignuća*, Split 2015, 81–116.

34 Ovršni zakon, *Narodne novine*, br. 68/18–47/20.

je razvila sustav elektroničke javne dražbe reguliran, isključivo u skladu s odredbama Ovršnog zakona te pripadajućih podzakonskih akata. Važniji je Pravilnik o načinu i postupku provedbe prodaje nekretnina i pokretnina u ovršnom postupku,³⁵ koji je za sada u praksi ostavio niz neodgovorenih pitanja.³⁶ S obzirom na to da su u provedbi elektroničke javne dražbe nekretnina uočene poteškoće, spomenutim prijedlogom OZ pokušava se poboljšati te olakšati postupak prodaje nekretnina.

4.4. Odabrana pitanja e-pravosuđa u domeni stečajnog postupka

Stečajni postupak je po svojoj prirodi ograničavajući, krut i/ili teško provediv. Stoga je pitanje svrsishodnosti i potrebe unaprjeđenja stečajnih rješenja, u kontekstu osuvremenjivanja *de lege lata* rješenja, iznimno aktualno. U navedenom segmentu korištenje digitalnih tehnologija u provedbi stečajnog postupka načelno doprinosi njegovoj učinkovitosti i transparentnosti, paralelno olakšavajući subjektima pristup pravosuđu. Prijašnji Stečajni zakon pravila dostave sudskih pismena određuje čl. 8 na način da su se u tijeku stečajnog postupka sva pismena upućena širem krugu osoba dostavljala stavljanjem pismena na posebnu oglasnu ploču suda, a sudska pismena koja je trebalo javno objaviti, objavljivala su se u Narodnim novinama i na oglasnoj ploči suda u cijelosti ili izvatku. Ipak, kako stečaj predstavlja izvansudski postupak, *in extremis*, u kojem je vrijeme jedan od najznačajnijih elemenata, takva pravila o dostavljanju su morala u velikoj mjeri biti promijenjena, jer su strankama i drugim sudionicima pružala raznovrsne mogućnosti da izbjegavaju primanje pismena i odugovlače postupak. Rješenja SZ iz 2015.³⁷ teže legitimnom cilju osiguranja da stečajni postupak bude brz i učinkovit. Razlog odustajanja od prijašnjeg modela dostave leži u činjenici da ovakva vrsta postupaka može uključiti veliki broj vjerovnika pa bi dostava kako je određena starim stečajnim pravilima povećavala troškove samog postupka i, posljedično, otežavala sam tijek postupka. Stoga Stečajni zakon iz 2015. izričito ističe da

35 Pravilnik o načinu i postupku provedbe prodaje nekretnina i pokretnina u ovršnom postupku, *Narodne novine*, br. 156/14 i 1/19.

36 Vid. G. Mihelčić, „Fiducijarno osiguranje na nekretninama i pokretninama nakon reforme – s posebnim osvrtom na prodaju elektroničkom javnom dražbom“, *Javni bilježnik*, 41/2015, 45 i dr.

37 Stečajni zakon – SZ, *Narodne novine*, br. 71/15. i 104/17.

se sva sudska pismena dostavljaju objavom pismena na mrežnoj stranici e-oglasna ploča sudova, a dostava se smatra obavljenom istekom osmoga dana od dana objave pismena na mrežnoj stranici e-oglasna ploča sudova (čl. 12, st. 1 SZ). Ovakvo se rješenje o dostavi pismena u korporativnom stečaju može problematizirati budući da postupci kojima se može pristupiti isključivo „elektroničkim sredstvima“ nekim osobama potencijalno mogu onemogućiti „pravičnu mogućnost“ sudjelovanja na ročištima. Tako se u predmetu pred ESLJP-om, *Zavodnik protiv Slovenije*,³⁸ problematiziralo neodgovarajuće obavještanje o tijeku stečajnog postupka. Naime, podnositelj zahtjeva se uglavnom žalio na ugrožavanje njegovog prava na pristup sudu u pogledu stečajnog postupka nad njegovim bivšim poslodavcem, trgovačkim društvom, u kome je on bio vjerovnik. Podnositelj zahtjeva nije vidio obavijest o ročištu koje je unaprijed objavljeno na oglasnoj ploči suda niti je pročitao obavijest u Službenom glasilu. Podnositelj zahtjeva se, osim toga, nije mogao žaliti na odluku jer je propustio predviđeni rok za žalbu. ESLJP je ispitao, kao pitanje pristupa sudu, žalbu podnositelja u vezi s nemogućnošću da sudjeluje na ročištu u stečajnom postupku, odnosno da pravovremeno podnese žalbu. Priznajući da člankom 6, stavkom 1 nije predviđen konkretan način dostave dokumenata, ESLJP je odvagao interese učinkovitosti pravosuđa s jedne strane i interese podnositelja zahtjeva s druge strane. On je utvrdio da podnositelj zahtjeva nije imao „pravičnu mogućnost“ saznati za predmetno ročište i da je, prema tome, došlo do povrede čl. 6, st. 1. Presuda je zanimljiva po tome što daje naznake u smislu mjera koje bi država članica morala poduzeti u određenim situacijama kako bi osigurala da stranka u stečajnom postupku ima „pravičnu mogućnost“ sudjelovanja na ročištima, imajući na umu da slučaj ovog podnositelja zahtjeva treba analizirati u svjetlu njegovog činjeničnog stanja. Naime, podnositelju zahtjeva je dano uvjerenje da će biti informiran, a broj vjerovnika je bio relativno mali. Također, zanimljivo je napomenuti da je ESLJP uzeo u obzir činjenicu da je podnositelj zahtjeva bio starija osoba, nije znao koristiti računalo te nije imao pristup internetu.³⁹

Nadalje, bitno je naglasiti kako objave na e-oglasnoj ploči određuje sud, dok tehnička mogućnost pretrage nije u ingerenciji sudova.

38 *Zavodnik protiv Slovenije*, presuda, 21. svibnja 2015, br. 53723/13.

39 *Godišnji izvještaj za 2015. Evropskog suda za ljudska prava*, Vijeće Evrope, Strasbourg 2016, 32. i 33.

Naime, ministarstvo nadležno za poslove pravosuđa ima upravljačku i nadzornu funkciju *e*-oglasne ploče, dok sudovi isključivo postavljaju odluke na *e*-oglasnoj ploči. Problem se javio budući se dostava između FINA-e i suda obavlja elektroničkim putem (čl. 12, st. 5 SZ) što je otežano jer ova zakonska odredba za sada nije implementirana u tehničkom smislu. Trgovački sudovi nemaju vezu koja omogućuje dostavu rješenja i podnesaka između FINA-e i suda, čime se dovodi u pitanje provedba cijelog predstečajnog postupka. To se svakako reflektira i u nemogućnosti suda da kontrolira rad FINA-e što je njegova zakonska obveza (čl. 22, st. 1, tač. 3 SZ). Naime, iako FINA nije više tijelo postupka, spuštajući se na praktičnu razinu, nenavođenje FINA-e kao tijela postupka je samo formalnost. Bez FINA-e se postupak ne može voditi jer ima točno definirane nadležnosti, a sud ima obvezu davanja uputa FINA-i (što nije ustavna uloga suda jer sud donosi odluke, a ne primjenjuje pravo kroz upute).

Potencijalni problem se, po mišljenju autora, također javlja i u postupku stečaja potrošača, koji je definiran *lex specialis* stečajnim propisom, Zakonom o stečaju potrošača,⁴⁰ koji također određuje dostavu putem *e*-oglasne ploče. Dakle, normiranjem da se pismena u postupku stečaja potrošača objavljuju na *e*-oglasnoj ploči, odnosno da se stranci ne vrši osobno dostavljanje akta kojim se odlučuje o njenom pravu, obvezi ili na zakonom zasnovanom interesu, zbog čega objektivno nije u mogućnosti upoznati se sa sadržajem akta, dovodi se u pitanje ostvarivanje prava na pravično suđenje i prava na jednaku zaštitu prava i na pravni lijek, što je zajamčeno odredbama čl. 29, st. 1 Ustava RH⁴¹ i čl. 6, st. 1 EKLJP. Naime, takva stranka mogla bi biti u potpunosti onemogućena u ostvarenju tog prava, koje za nju postaje iluzorno i neostvarivo.

Nadalje, uz prodaju u ovršnom postupku, a nakon stupanja na snagu SZ-a 2015. elektronička javna dražba putem FINA-e primjenjuje se kao način prodaje i u stečajnim postupcima sukladno odluci nadležnog suda. Tijek postupka provedbe prodaje u stečajnom postupku koji se provodi u FINA-i, stranke, sudionici u postupku i zainteresirana javnost mogu pratiti putem aplikacije Javna objava. Podaci o nekretninama i pokretninama koje se prodaju u stečajnom postupku, a koji su FINA-i dostavljeni od strane nadležnih tijela, dostupni su u aplikaciji

40 Zakon o stečaju potrošača – ZSP, *Narodne novine*, br. 100/15. i 67/18.

41 Ustav Republike Hrvatske, *Narodne novine*, br. 56/90–05/14.

Očevidnik nekretnina i pokretnina koje se prodaju u ovršnom i stečajnom postupku.

Također, od 1.9.2015. uvedeno je pravilo da se izbor stečajnoga upravitelja u stečajnom postupku obavlja metodom slučajnog odabira s liste A stečajnih upravitelja za područje nadležnoga suda kroz sustav *e-Spisa*.⁴² Navedeno je napravljeno radi jačanja transparentnosti stečajnih postupaka. Ministar pravosuđa donio je Pravilnik o pretpostavkama i načinu izbora stečajnoga upravitelja metodom slučajnoga odabira⁴³ u kojem je određeno da je automatski nasumični izbor, izbor obnašatelja dužnosti na temelju definirane težine pojedine vrste postupka, utvrđene šifrnikom vrste stečajnog postupka u sustavu *e-Spis* i ukupne težine svih postupaka u kojima je obnašatelj dužnosti imenovan. Ipak, doktrina i judikatura ne mogu dokučiti u čemu je točno problem, osim da problema u sustavu ima. Jedan dio problema je u stihijskoj dodjeli predmeta, pa se mjesecima ne dobije novi predmet, a potom u par dana i više desetaka novih predmeta, a drugi problem je u iznimno velikoj razlici u brojčanoj opterećenosti predmetima. Naime, iako pojedine osobe imaju iznimno različit broj predmeta u radu, sustav ih prepoznaje kao jednako opterećene. Podatci o točnoj opterećenosti i broju predmeta u radu pojedinog stečajnog upravitelja nisu dostupni putem *e-Oglasne ploče*, iako su trebali biti, no, po drugim dostupnim podacima, utvrđeno je da je, *exempli gratia*, jednom stečajnom upravitelju dodijeljeno 1154 predmeta, dok je nekima dodijeljeno samo par predmeta. Dakle, isti problem koji postoji na sudovima s ravnomjernom dodjelom predmeta sada postoji i kod stečajnih upravitelja.

Novost je i pravilo o obveznom korištenju u predstečajnom i stečajnom postupku propisanih obrazaca, koji će biti dostupni i na portalu *e-oglasna ploča sudova*. Na taj način, osim instruktivne uloge, formulari bi trebali pridonijeti većoj učinkovitosti sudova u rješavanju velikog broja stečajnih predmeta. Ako podnesak nije podnesen na propisanom obrascu, sud će ga odbaciti kao nedopušten (čl. 13, st. 4 SZ). Tendencija je da se radi o jednostavnim radnjama koje ne traže angažiranje punomoćnika, ali po saznanju autora praksa nije još pokazala

42 Identičan način odabira postoji i za dodjelu sudskih predmeta u rad sucima sukladno Pravilniku o radu u sustavu *e-Spis*, *Narodne novine*, br. 35/15–70/21.

43 Pravilnik o pretpostavkama i načinu izbora stečajnoga upravitelja metodom slučajnoga odabira, *Narodne novine*, br. 106/15.

takve učinke. Naime, obrasci koji se popunjavaju od strane stranaka i predaju u prijemnim pisarnicama suda, nisu omogućili učinkovitost u postupanju. Primjerice, doktrina naznačuje kako sud ne dobiva podnesak u *e*-obliku pa nije u mogućnosti prenijeti sadržaj u formu odluke bez ponovnog prepisivanja, što je izrazit gubitak vremena. OIB uz naziv i adresu postaje nužni dio podataka za podnošenje valjanog prijedloga, a kako suci nemaju uvid u OIB, nisu u mogućnost provjeriti zaprimljeni prijedlog.

5. UMJESTO ZAKLJUČKA

Godine 1963. u glasilu Američke odvjetničke komore objavljen je članak „Što sve mogu računala: Analiza i predviđanje pravosudnih odluka“,⁴⁴ u kojem autor tvrdi da će se u budućnosti odluke pravosudnih tijela, digitalnom analizom pravnih propisa i činjenica svakog predmeta, temeljem znanstvenih metoda, moći ne samo analizirati, već i predvidjeti s velikim postotkom vjerojatnoće. U radu „Predviđanje odluka ESLJP-a: Perspektiva obrade prirodnih jezika“⁴⁵ grupa autora tvrdi da se, posredstvom digitalne obrade jezika binarnom klasifikacijom, ishod odluka ESLJP-a može predvidjeti sa vjerojatnoćom od 79% te da je to odraz teorije tzv. „pravnog realizma“. Dakle, iako ideja pa i norma koja podržava *e*-pravosuđe već 20-ak godina egzistira u domaćoj legislativi, vidimo kako koncept *e*-pravosuđa u poredbenim zakonodavstvima egzistira znatno duže, već zadnjih 50-ak godina.⁴⁶ Stoga daljnje kumuliranje i ubrzavanje znanstvenih otkrića i tehnoloških inovacija nesumnjivo odlučujuće utječe na daljnji razvoj pravosuđa. Potrebno je ne samo uspostaviti pravila igre tako što će biti usvojeni pojedini zakoni i biti zaokružen regulatorni okvir. To je tek inicijalni korak. Razvoj digitalne tehnologije u potpunosti ovisi od stupnja razvoja informacijske pismenosti pojedinca koja je za sada na nezadovoljavajućoj razni

44 C. Lawlore Reed, „What computers can do: Analysis and prediction of judicial decisions“, *American Bar Assosiation Journal*, 49/1963, 337–344.

45 N. Aletras et. al., *Predicting judicial decisions of the European Court of Human Rights: a Natural Language Processing perspective*, Cambridge 2016.

46 Primjerice, Estonija se smatra jednim od najnaprednijih *e*-zemalja u svijetu. Uspjeh digitalne transformacije u Estoniji prvi je put prepoznat početkom 2000-ih kada je Estonija nadmašila mnogo bogatije zemlje u smislu pružanja online usluga i digitalnog upravljanja. Štoviše, parlament Estonije je usvojio 2000. zakon prema kojem je Internet pristup osnovno ljudsko pravo.

pa i što se tiče pravosudnih djelatnika. Stoga je potrebno primijeniti logiku na tom području i koncept budućeg razvoja digitalne tehnologije svesti na praktičnu i empirijsku razinu pravosuđa. Točnije, potrebno je postojeća slova na papiru (usvojene dokumente, strategije) transformirati u konkretne projekte koji će bit primjenjivi. Naime, ne bi to bio prvi put da zakonodavac nije predvidio učinke i posljedice koje će zakonske izmjene proizvesti te uslijed toga nije niti pripremio (pravosudni) sustav da ih spremno dočeka što je rezultiralo činjenicom kako se usvojenim propisima u domeni normativnog parničnog zakonodavstva formalno ne mogu uputiti bitnije primjedbe, već je odsustvo strategije uzrok da oko reforme (kroz primjenu zakona) nije bilo moguće djelovati. Dakle, postoji potreba za praktičnim oživljavanjem norme jer se na taj način stvaraju uvjeti za razvoj, edukaciju i povećanje stupnja informatičke pismenosti pojedinca, što će uvjetovati povećanje stupnja informatičke pismenosti društva u cjelini. Primjerice, iako praksom ESLJP-a u vezi sa čl. 6 nisu utvrđeni posebni uvjeti u vezi s konceptom *e*-pravosuđa, sadašnje rješenje o dostavi u stečajnim postupcima potrošača (čl. 25 ZSP), može rezultirati činjenicom da će se određenim osobama potencijalno onemogućiti ostvarivanje prava na pristup pravdi u slučaju da nemaju pristup internetu. Naime, po mišljenju autora, da bi bilo koji spor pred sudom bio javno raspravljen, ustavni uvjet je da sud osigura prisustvo i mogućnost aktivnog sudjelovanja subjekata o čijim pravima i obvezama se raspravlja pred sudom u smislu mogućnosti poduzimanja odgovarajućih radnji u sudskom postupku. Ova ustavna garancija, stoga, isključuje mogućnost da se odlučuje rješenjem koje je objavljeno i dostavljeno putem *e*-oglasne ploče bez prisutnosti i sudjelovanja, primjerice, insolventnog potrošača, o čijim se pravima i obvezama raspravlja i odlučuje. Dakle, svrha ustavnog jamstva iz čl. 29, st. 1 Ustava RH je u tome da se svakoj osobi na koju se odnosi odluka kojom se odlučuje o njegovom pravu, obvezi ili na zakonu zasnovanom interesu osigura objektivna mogućnost da protiv takve odluke koristi propisano, djelotvorno pravno sredstvo.

Nadalje, bez obzira na usvojene pozitivne propise, koji se u cjelini mogu ocijeniti kao korak naprijed, i dalje ostaju nepokrivena mnoga pitanja kao što su provjera identiteta, povjerljivost i integritet svih transakcija. Međutim, to je više stvar izbora odgovarajuće tehnološke podloge negoli adekvatne zakonske regulative. Takva situacija zahtijeva prilagođavanje novim informacijskim i tehnološkim trendovima (primjerice, *Blockchain tehnologija*), kao i stvaranje zakonske osnove za

kreiranje dugoročnog plana razvoja tog područja. U konačnici, smatramo da novi propisi, zasnovani na drugačijem konceptu, sadrže i dosta prihvatljivih novina, pogotovo onih koje su u funkciji veće učinkovitosti postupanja, ali da zbog preopterećenosti sudova i drugih faktičkih čimbenika njihove prednosti još nisu došle do punog izražaja. Stoga savladavanje normativnih i faktičnih prepreka u ostvarivanju neophodne brzine postupanja bio je, inače, glavni cilj svih reformi civilne procedure. Nakon početnih teškoća, koje su u ovakvim situacijama neminovne, vjerujemo da će protekom vremena stanje biti sve bolje i da će, kada i sudska praksa da odgovore na mnoga sporna pitanja, prava vrijednost ovih zakona doći do punog izražaja. Dakle, za predstojeću razvojnu fazu treba kreirati koncepciju i strategiju razvoja pravosuđa na novim tehnologijama kao ključnim čimbenicima svestranog nacionalnog pravosudnog razvoja u uvjetima globalizacije, fokusirajući se pritom na pitanja tehnološke osnove, dostupnosti elektroničkih usluga te ljudskih potencijala za korištenje tom tehnologijom.

Prof. dr. sc. Dejan Bodul

Prof. dr. sc. Sanja Grbić

Prof. dr. sc. Željko Bartulović

RIGHT TO A FAIR TRIAL AND *E*-JUDICIARY: SYSTEM ERROR OR A STEP FORWARD IN PROTECTING RIGHTS?

Summary

Innovative market and digital society, as a new global development and technological paradigm of the modern world, with its possibilities and standards has changed the character of entrepreneurship and the state, determining their new relationship. Consequently, the accumulation and acceleration of technological innovations have a decisive influence on the development of civil justice and e-justice. The aim of this paper is to analyse the legal framework and significant initiatives, proposals and solutions for the application of technological innovations in Croatian procedural law. In particular, the imple-

mentation of e – justice, the existence of adequate prior analysis of the situation, the foundation of strategies based on the real needs of a particular society, and the involvement of all stakeholders in the process of its formulation and adoption is main goal that must be achieved. Also, the logic of intervention and the structure of existing regulations in this area are analysed, i.e. whether and under what conditions e-justice brings new value to the existing judicial system, as well as the question of its role and relationship with other strategic documents. The analysis of the existing practice of the ECtHR and the Court of Justice of the EU enabled the formation of certain conclusions regarding the mechanisms of the effects of the strategies so far, which, among other things, served as a basis for the recommendations offered in the final consideration.

Key words: *Reform in statu nascendi*, – *E-justice*. – *Right to a fair trial*.

LITERATURA

- Aletras N., et. al., *Predicting judicial decisions of the European Court of Human Rights: a Natural Language Processing perspective*, Cambridge 2016.
- Aras Kramar S., „Rasprava o procesnoj (re)formi: načelo usmenosti vs. načelo pismenosti“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 68/2018.
- Aristotel, *Nikomahova etika*, 5. poglavlje, Zagreb 1988.
- Bodul D., „Digitalizacija građanskog sudovanja – između želje i mogućnosti“, *Pravo u gospodarstvu*, 1/2020.
- Bodul D., „Još o digitalizaciji građanskog pravosuđenja: upravljanje i rad na sudskim predmetima“, *Novi informator*, 6666/2021.
- Calvez F., Regis N., *Lenght of court proceedings in the member states of the Council of Europe based on the case law of the European Court of Human Rights*, Council of Europe Publishing, Strasbourg Cedex 2018.
- Čizmič J. et. al., *Osnove zemljišnoknjižnog prava*, Maribor 2018.
- Galligan D. J., *Due Process and Fair Procedures, A Study of Administrative Procedures*, Oxford 1996.

- Lawlore Reed C., „What computers can do: Analysis and prediction of judicial decisions“ *American Bar Assosiation Journal*, 49/1963.
- Matuško Antić Lj., „Prikaz novog Zakona o zemljišnim knjigama (vođenje zemljišnih knjiga u elektroničkom obliku)“, *Pravo i po-rezi*, 7/8/2019.
- Mihelčić G., „Fiducijarno osiguranje na nekretninama i pokretninama nakon reforme – s posebnim osvrtom na prodaju elektroničkom javnom dražbom“, *Javni bilježnik*, 41/2015.
- Omejec J., *Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda u praksi Europskog suda za ljudska prava – strasbourgški acquis*, Zagreb 2013.
- Uzelac, A., Bratković M., „Certificiranje nespornih tražbina u domaćem i poredbenom pravu“, *Zbornik Aktualnosti građanskog procesnog prava – nacionalna i usporedna pravnoteorijska i praktična dostignuća*, Split 2015.
- Verheye B., „Real estate publicity in a blockchain world: a critical assessment“, *European Property Law Journal*, 6/2017.
- Wudarski A., Josipović T., „Kompjutorizacija zemljišnih knjiga u poljskom i hrvatskom pravu“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 65/ 2015.